

Három Krúdy-novella (*Egy jeles mulattatóról, A legnagyobb bolond, Jellegzetes úriember keresztanyám falujából*)

A magányos és otthontalan hősöket teremtő Krúdy Gyula (1878–1933) maga sem tartozott kora egyik írói csoportosulásához sem. A *Nyugat* című

folyóirat első nagyjainak, Adynak (1877–1919), Babitsnak (1883–1941), Kosztolányinak (1885–1936), Móricznak (1879–1942) volt nagyjából nemzedéktársa, regényeiben és novelláiban ugyanakkor Jókai és Mikszáth hagyományát folytatta és formálta át egy, a jellemek és a cselekmény helyett, inkább a hangulatokra érzékeny stíluseszmény jegyében. Művei valami álomszerű félműltban, a „régí szép időkben”, a megállt időben játszódnak, így a tájékozatlan olvasó könnyen helyezi őket keletkezési koruknál évtizedekkel korábbra. Krúdy modernségét talán éppen mesterségesen megalkotott, szerepként viselt és a jelenben való idegenséget kifejező ódivatúsága adja.

„Ha Krúdy irodalmi őseit keressük, nem kell messzire mennünk. Jókai tündérvilága és Mikszáth megbocsátó kiábrándultsága különös módon vegyülnek Krúdynál (...). Kissé időszerűtlen örökség ez: mintha a két nagy elbeszélő kimerítette volna a magyar anekdotavilág minden furcsaságát, s Krúdynak csak az egészen rikító eseteket hagyták volna, amelyeket ők nem is mertek feldolgozni. Ez az anekdotai örökség ugyancsak megérzik Krúdy művén, s elsősorban azoknál a mellékalakoknál mutatkozik, akik szinte egytől egyig rigolyás különcök, s féllábbal a rögeszmék, a lelkibetegségek világában állnak.” (Olvassátok el például a Szöveggyűjteményben a remek kései regény, a *Boldogult úrfikoromban* [1930] anekdotikus jellemzését az álmatlan Kaskovicsról!) „Krúdy azonban végletekig elköltőiesítette ezt az anekdotai anyagot, s így olyasmit valósított meg, amire elődei még csak nem is gondoltak” (Sőtér István).

Krúdy művészete „az anekdoták múzeuma” (Alexa Károly). E múzeumban azonban a kiállítási tárgyak furcsa lélekvándorlásba, alakváltozásba kezdenek: mintha az anekdotával kapcsolatos hiedelmeket akarnák cáfolni, mintha kifordítanák az „anekdoták világnézetét”. Krúdynál az anekdota nem kedélyes, a csattanó sokszor elmarad vagy átalakul, lekerekítettség helyett pedig nyitottsággal, talányossággal, örök befejezetlenséggel találkozunk.

A fenti megállapítás még nem egészen igaz az *Egy jeles mulattatóról* (1904) című novellára, amely Krúdy korai, mikszáthos korszakában keletkezett. Az átalakulást azonban már itt is tetten érhetjük.

Mikszáthra emlékeztet a szólásmondással való indítás, az elbeszélő erőteljes személyes jelenléte, a szereplők személyes ismerősként való emlegetése, a sok tulajdonnév, a nemesi kúriák felidézése, néhány ízes fordulat, ironikus szurkálódás. Ugyanakkor a novella időkezelése, részletmózzanatainak zsúfoltsága és kibontatlansága, jelzésszerűsége, valamint egynémely leírások és hasonlatok világossá teszik, hogy nem Mikszáth utánzójával, hanem hagyományát megújító folytatójával van dolgunk.

A novella időkezelését – befejezésétől eltekintve – az *egyszeri és az ismétlődő történetek összemosódása* jellemzi, a *gyakorító elbeszélésnek* (vagyis az ismétlődő események elbeszélésének) az a módja, amely úgy mond el egy eseménysort (Enyiczky otthoni kesergését majd vidám utazását), hogy az több hasonló helyett is áll. A *zsúfoltság és jelzésszerűség* pedig abban áll, hogy végül nem tudjuk meg, hogy Enyiczky hogyan is mulattatja vendéglátóit, a nagy

vendégeskedőt vendégeskedés közben nem, csak falvakon való átsuhanása közben látjuk. A zsúfoltság és jelzésszerűség érzetéhez hozzájárul az is, hogy a jeles mulattató alakmásairól, lelki rokonairól is kapunk egy-egy kibontatlan majdnem-anekdotát.

FELADATOK:

1. Hogyan jellemzi Krúdy a novella indításában az 1849 utáni önkényuralom korát?
 - a) Emeld ki a jellemzésből a legszúrósabb megjegyzéseket!
 - b) Olvasd el Jókai Mór *Az új földesúr* című regényének ugyanerről a korról és ugyan-ezekről a magatartástípusokról szóló első három fejezetét, és hasonlítsd össze a magatartások értékelését! Melyik mű hogyan értékeli a passzivitást?
 - c) Mindkét leírást vedd össze a *Pató Pál úr* című Petőfi-verssel!
 - d) A munkátlanság szerinted inkább a magyar birtokos nemesség életforma-hagyománya vagy válasz az idegen elnyomásra? Vitassátok meg!
2. Gyűjts a novellából utalásnak maradt, kibontatlan anekdotikus jellemzéseket! Melyikből mi hiányzik ahhoz, hogy anekdota legyen?
3. Keress a novellában költői leírást, hasonlatot, metaforát!
4. Hozz példákat az egyszeri és az általános (ismétlődő) események összerosódására, azokra a helyekre, ahol az egyszeri esemény gyakoriságára s ahol az ismétlődő történés konkrét-e egyszeri formájára történik utalás! Hol nem lehet eldönteni, hogy általános vagy egyszeri múltrol, eseményről van-e éppen szó?

Krúdynál az anekdota zártságát többek között azáltal veszíti el, hogy a tér és az idő – főképp a későbbi művekben tapasztalható – elbizonytalanítást megelőlegezve *a történés maga, az elbeszélt esemény hitelessége már ebben a szövegben is elbizonytalanodik*. „Igaz-e, nem igaz (ki tudná ellenőrizni a legendák valóságát?...)” – ezekkel a szavakkal indul a novella utolsó bekezdése.

Az *Egy jeles mulattatóról* legenda jellegét, *mesei időtlenségét* egy jellegzetes népmese motívum is erősíti: a szomorú királyé, akit csak egyvalaki tud megvigasztalni. Az elbeszélés „királyának” (Gyertyánffy grófnak) betegségtünete, az óramánia, a legenda időtlenségével együtt, *az értelmetlen időmúlás* (vagyis a megállt, sehová sem tartó idő) Krúdynál oly fontos problémáját jelzi.

A *legnagyobb bolond* (1905) első mondata („A régi magyar úri életben annyi groteszk figura volt, hogy hemzseg tőlük az öregemberek elbeszélése”) „a magyar anekdotizmus mottója lehetne” (*Alexa Károly*). Az idézett mondat már eleve jelzi, hogy Krúdy számára ez az anekdotavilág – és ezzel maga a forma – nem a jelen, hanem az elsüllyedt és felidézett múlt része. Az író anekdotizmusának talán az a – más néven az *Egy jeles mulattatóról*ban is megidézett – figura lehetne a jelképe, aki egyetlen anekdotából jól megélt – *de erre az anekdotára az elbeszélő nem emlékszik*: nem az anekdota él, csak íze, csak emléke.

A novellában a mikszáthi *dzsentrikedélyesség az abszurditásig, a lelkibetegségig, a tragédiáig fokozódik*. A *gavallérokból* is ismerős tromfolás (versengés, túlszárnyalásra való törekvés) itt szabályos csattanóhoz vezet föl, a legnagyobb tréfához: Szebenyi Pál szépséges menyasszonya helyett „a poén ked-

véért” annak konyhalányát veszi feleségül. Az anekdotai tetőpontot azonban rendkívül rövid és keserű zárlat követi az önpusztító virtus áldozatairól. Az utolsó ironikus mondat pedig („Hát így mulattunk valamikor, az elmúlt Magyarországon”) egyszerre adja az anekdotikus hagyományt kitermelő mentalitás, szemléletmód és az ez iránt visszavágyódást, nosztalgiát érző írói és olvasói magatartás (ön)kritikáját.

A legnagyobb bolond is bizonyítja, hogy az eredetileg a tragikum ábrázolására alkalmatlannak tartott anekdotaforma épp az anekdotikus epikai hagyomány által hordozott gondolkodásmód kritikus felidézésével túl tud lépni a formához társított szemléleti kereteken, s akár a világ tragikus láttatására is alkalmassá válhat. Erre még további példákat is láthatunk majd.

A Jellegetes úriember a keresztanyám falujából (1926) kései rokona az eddig tárgyalt korai anekdotikus novellatípusnak. Ha az előző két írás Krúdy hangulatfestő és költői eszközökben túlcordulóan gazdag, míg cselekményben szegény novellái előtt, ez azok zöme után keletkezett. Az író itt a *Szindbád-novellák* világából látszólag visszatért a mikszáthos kezdetekhez. Valójában persze a nyírségi táj (Krúdy Nyíregyházán született), az otthontalanság és a megállott idő motívuma, az örök félmúlt az egész életműre rányomja az összetéveszthetetlen bélyeget.

A Jellegetes úriember... tudatos játék az anekdotaformával, az anekdotikus szerkezettel és az adomázó előadásmóddal. Játék a késleltetéssel és a csattanóval, játék a pletykálkodó, az adomázásra oly jellemző beavatottsággal, jólértesültséggel. *Krúdy eljátszik az anekdotikus epikához szokott olvasó elvárásaival.*

FELADATOK:

1. Milyen nagy késleltetésre épül a novella? Hol fogalmazódik meg bennünk a kérdés, amire választ várunk, és hol kapunk végre választ?
2. Milyen késleltető blokkokat épít be az elbeszélő? Adj ezeknek címet!
3. Az egyik késleltető egység újabb rejtélyt sejtet, újabb kérdést ültet el az olvasóban, október 21. rejtélyét. Mi lehet e dátum jelentősége, hol találta e kérdésre választ?
4. Mi a funkciója a novellában az elbeszélő megkettőzésének (elbeszélő + keresztanyja)? Mennyiben jogos és mennyiben jogosulatlan a novellában két elbeszélőt számon tartani?
5. Mivel tölti Löki az idejét, foglalatosságai hogyan kapcsolódnak a dzsentríről kialakult képünkhöz? Mi köze nevének időtöltéseihez?
6. Magyarázd meg, hogy Löki miért egyike a megállított idő Krúdynál oly gyakori jelképeinek!
7. A novella befejezése két – egymást semlegesítő – csattanó. Hol találkoztatok már ilyen kettős csattanóval? Magyarázd meg, hogy itt a második csattanó miért nem lezárás, miért éppen a nyitottá tétel eszköze?
8. Sorold fel Löki életmódjának a novellában található magyarázatait! Az utolsó csattanó után te milyen magyarázatot adnál? Írd meg ezt a befejezésvariánst – lehetőleg Krúdy stílusában!

A Jellegetes úriember a keresztanyám falujából épp az anekdotikus novellával kapcsolatban emlegetett lekerekítettség, zártság konvencióját lépi át. Egy

anekdotikus szerkezetű novella ezúttal a *nyitott befejezés* iskolapéldájává válik. Ez a nyitottság viszont azért hat olyan erősen, mert az anekdotikus hagyomány által keltett elvárással ütközik össze.